

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

מ"ם וסמ"ך בלוחות בנס היו עומדין

בגמרא במסכת מגילה (ב:) איתא: ואמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא, מנצפ"ך צופים [- נביאי הדורות] אמרום. ומקשה הגמרא: ותסברא, והכתיב (ויקרא כז לד) "אלה המצות" - שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. ועוד, האמר רב חסדא מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין. ופירש רש"י (ג. ד"ה בנס): שהיתה חקיקתן משני עבריהן. הלכך, שאר אותיות יש להן מקום דבק, אלא מ"ם וסמ"ך היתה באויה.

והנה בגמרא בסנהדרין (כא:) איתא: אמר רב זוטרא ואיתימא רב עוקבא, בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי [- של בני עבר הנהר. רש"י] ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי. ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי... מאי כתב עברית, אמר רב חסדא, כתב ליבונאה. ופירש רש"י: אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות. והתוספות (ד"ה כתב) הביאו פירוש ר"ת שהוא שם מקום שכותבין בו כתב משונה.

ועוד אמרו שם: תניא, רבי יוסי אומר, ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו, אלמלא קדמו משה... ואע"פ שלא ניתנה תורה על ידו, נשתנה על ידו הכתב... למה נקרא אשורית, שעלה עמהם מאשור.

וברייתא נוספת המובאת בגמרא שם אמרו: תניא, רבי אומר, בתחילה [- בימי משה] בכתב זה ניתנה תורה לישראל, כיון שחטאו [- ובזו את התורה בבית ראשון] נהפך להן לרועץ [- ששכחוהו], כיון שחזרו בהן - החזירו להם... למה נקרא שמה אשורית שמאשרת בכתב. רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אליעזר בן פרטא שאמר משום רבי אלעזר המודעי, כתב זה לא נשתנה כל עיקר, ע"כ. נמצינו למדים שנחלקו תנאים, האם הכתב בזמן מתן תורה היה כתב עברי או כתב אשורי כפי שנכתב בספרי תורה שלנו.

תמיהת בעלי התוספות איך חידש עזרא כתב אשורית והא אין נביא רשאי לחדש דבר

ועל פי זה הביא הריטב"א (מגילה ב:) את תמיהת בעלי התוספות (ואינו לפנינו) על דעה זו שהלוחות היו כתובים תחילה בכתב עברי ונשתנה הכתב בימי עזרא, והא כתיב 'אלה המצוות' שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וכיצד חידש עזרא את הכתב כולו.

כך גם מביא המהר"ל בספרו תפארת ישראל (פס"ד): ועוד הקשו על זה, דאיך אפשר לומר שהתורה ניתנה בכתב עברי, ועזרא היה משנה הכתב, ואיך אפשר זה, והלא כתיב "אלה המצוות", ואמרו ז"ל שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה. ואפילו על אותיות מנצפ"ך הקשו בגמרא, איך אמרו מנצפ"ך צופים אמרום, והלא אין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה. ואם אפילו על אותיות מנצפ"ך שאין בהם שינוי אמרו כן, כל שכן על שינוי הכתב לגמרי.

ויישבו התוספות, דשאני התם שדרשו כן מהפסוק (דברים יז יח) "וכתב לו את משנה התורה הזאת" - כתב העשוי להשתנות, כמבואר בגמרא בסנהדרין שם. וכיון שדרשו כן מהתורה, אין זה חשוב חידוש בידי הנביא. וכך כתב המהר"ל שם ליישב: אמנם קושיא זאת לא כלום היא, דכיון דכתיב "וכתב את משנה התורה הזאת", הרי כאילו אמרה תורה בפירוש שיש לשנות הכתב אחר כמה דורות. ולא שייך בזה "אלה המצוות" שאין הנביא רשאי לחדש דבר, כי אין דבר זה חידוש, כיון שכתוב בתורה.

ועוד הביא הריטב"א לתרץ בשם 'אחרים', וכן תירץ הרשב"א, שאין דבר זה נחשב חידוש במה שמחליפים הכתב בכתב אחר, ורק להוסיף אותיות על האותיות הקיימות, כפי שסברה הגמרא בהו"א ש'מנצפ"ך צופים אמרום - זה נחשב חידוש שאין נביא רשאי לעשותו. [וזוהי היפך סברת המהר"ל הנ"ל ששינוי הכתב הוא שינוי פחות מהחלפת הכתב כולו].

תמיהת הריטב"א והרדב"ז שבכתב עברי מ"ם וסמ"ך לא עומדות בנס אלא עי"ן

אלא שתמה הריטב"א על דעה זו מהמבואר בגמרא בפשטות שמ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין - ואם אכן נכתבו הלוחות בכתב עברי, אין כל נס באותיות מ"ם וסמ"ך [- כי בכתב העברי אין מ"ם וסמ"ך צורה שלמה שאין לה בית אחיזה בחקיקה מצד לצד]. ובשו"ת הרדב"ז (תתפג - תמב) מוסיף בה דברים: ובדקנו בכתב עברי הנמצא היום ביד הכותיים, שכתוב ספר תורה שלהם, ולא נמצא שמ"ם וסמ"ך צריכין לעמוד בנס, ולא בשום אות זולת העי"ן שהיא כמו משולש סתום.

[ואמנם בכתב המזוהה כיום ככתב העברי הקדום, אכן האות עי"ן צריכה לעמוד בנס אך צורתה עיגול שלם, וישנם אותיות נוספות שיש בצורתן השלמת צורה באופן שמצריך עמידה בנס. ומדברי הרדב"ז מבואר שבזמננו היתה לכתב אחר. וכך גם מבואר מהמשך דבריו שכתב שאין לפרש שנקטו מ"ם וסמ"ך לסימנא בעלמא - לומר שבכתב שהיה חרות על הלוחות היה צורך בנס, כדרך שהיה צורך בנס אילו היו כתובות מ"ם וסמ"ך על הלוחות. וביאר הרדב"ז שאין לומר כן, שאם כן מדוע נקט תרתי לסימנא, והלא בכתב העברי אין אלא אות אחת כזו והיא האות עי"ן, ועי"ש עוד מה שדחה ביאור זה].

והרדב"ז מוסיף שאין לומר שכתב זה הנמצא ביד הכותיים, השתנה, ותחילה מ"ם וסמ"ך שבו, ורק הם, היו צריכות לעמוד בנס, וזאת מכמה טעמים: א' אין לנו לומר כן מסברא. ב' הכותיים מחזיקים במצות קריאת התורה, והספרים שלהם קדומים ולא הלכו בגולה, ולא מסתבר שצורת האותיות השתנתה ממה שהיתה. ועוד, שהרי מטבעות הרבה של חצי שקל נמצאים היום, וכתוב בהם כתב עברי דומה לכתב הכותיים ללא שום שינוי.

השתנות
הכתב
בימי
עזרא

יום שלישי י טבת
מגילה דף ב

הגה63רות

a8843414@gmail.com

תמיהת המפרשים כיצד דורשים מכל קוץ וקוץ ומצורת האותיות תילי תילים של הלכות

וביותר תמה הריטב"א: וזה תימה גדול שיהיה הכתב הזה המאושר שיש בכל קוץ וקוץ ממנו תילי תילים של הלכות יסודות התורה - כתב של בני אשור, ויהיו הלוחות מכתב עברי. וכך גם תמה המהר"ל: אחר אשר אמרנו כי התגין שבתורה באים לדרוש תלי תלים הלכות... לפי דעת מר זוטרא שהתורה ניתנה בכתב עברי, קשה, הרי לכתב עברי אין תגין.

וכעין זה תמה הרדב"ז: שהרי סודות גדולות מקובלות איש מפי איש בציור האותיות ובציור השמות, ותלויים בהם הרים גדולים, וחוברו ספרים רבים כזה מכמה שנים, והציורים כולם הם באותיות אשוריות ולא בעבריות. והנה בספר הבהיר לרבי נחוניא בן הקנה יש כמה סודות בציור האותיות, וכן בספר הזוהר לרשב"י, וכן בספר אלקנה, ורבים כאלה. ודוחק לומר שכל זה דלא כדעת רבי יוסי שנימוקו עמו, שהוא סובר שהתורה ניתנה בכתב עברי.

והנה לכאורה היה אפשר ליישב, שבאמת ניתנה התורה בכתב עברי, אלא שכדרך שניתנה התורה להידרש באתב"ש ובי"ג מידות שהתורה נדרשת בהם וכיו"ב, כן ניתנה להידרש בצורת האותיות שבכתב אשורי, כדרך שהיה אילו נכתבו בכתב אשורי - ובאמת כל זמן שלא נתגלה הכתב הזה לא היה דרך לדורשו, אך היה הדבר טמון והתגלה רק בזמן עזרא. ורמז לאפשרות זו הרדב"ז שם, וכתב: ודוחק גדול הוא לומר... שכל הסודות היו בכתב שנתחדש, אבל בכתב עברי אין סוד בציורן, והיה מן הראוי שתנתן התורה בתחילה באותיות שהסודות האלה תלויין בציורן. ומסיק הרדב"ז מכל העולה: סוף דבר, אין דעתי מקבל וסובל, שיהיה שום תנא או אמורא סובר שזה הכתב האשורי נתחדש לגמרי בימי עזרא.

יסוד הריטב"א שלכולי עלמא הלוחות עצמן היו כתובות בכתב אשורית

ואכן מנח תמיהות אלו מסיק גם הריטב"א שאין ספק שזה הכתב הנקרא אשורית - הוא כתב הקודש שבלוחות, ועל שם כך נקרא קודש, וכן 'לשון הקודש'. ומעולם לא נראה הכתב הזה אלא בלוחות. אבל לשון הקודש כבר נודע לאבות ובני ישראל קודם מתן תורה, ובו השם מדבר עם נביאיו וקדושייו. ואף שכבר הלוחות היו כתובות בכתב אשורית - מכל מקום מתוך תומת וקדושת הכתב ההוא, לא היו כותבין אותו אפילו בספרים שכותב המלך, או כל אחד ואחד לעצמו, אלא היו כותבין בכתב עברי. וכשנגזר הארון ועמו הלוחות - שכחו את אותיות מנצפ"ך, ובימי עזרא ניתנה להם הרשות לכתוב בכתב זה גם בספרי הקודש. ולפי זה מיישב הריטב"א את הקושיות הנזכרות, כי באמת אין כל חידוש בכתב זה על התורה, שהרי הכתב הזה כבר היה ידוע וניתן להם בלוחות הברית. וגם אתי שפיר מה שאמרו 'מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין'.

והרדב"ז אף הוא הלך בדרך זו, וכתב שעשרת הדברות הכתובים על הלוחות היו לכולי עלמא בכתב אשורית, אלא שזה הכתב לא היו מכירין אלא מלאכי השרת, ובזמן שקיבל מרע"ה את הלוחות למדוהו האותיות וציורן וסודותיהן, ומיד נתן את הלוחות בתוך הארון ולא יצאו משם, ונגזר בימי ירמיהו הנביא, ולא ראה אותם אדם מעולם. ואף בשעת מתן תורה שהיו כתובים על הלוחות, לא היו יכולין להסתכל בהן - כי המכתב מכתב אלוקים, ואפילו בפני משה לא היו יכולים להסתכל. ואפשר שמשה רבינו מסר ליחידי הדור כאהרן ואלעזר ובצלאל את צורת האותיות האלו, אך מפני קדושת הכתב לא כתב בו את ספרי התורה שמסר לכל ישראל כי אם בכתב עברי. ואחר זמן התגלה כתב זה בימי עזרא.

ביאור הרדב"ז בטעם שעזרא גילה כתב אשורית

והטעם שבימי עזרא נתגלה כתב זה אף שהיה קדש קדשים עד שלא רצה משה להשתמש בו, ביאר הרדב"ז בכמה אופנים: א' שהרי בימי דניאל כבר נכתב כתב זה על קיר בית סעודת בלשצר, ודניאל שהיה ממקבלי סוד הכתב איש מפי איש הכיר בו, וכבר נתפרסמו מקצת האותיות בזמן זה. ועוד שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, וכיון שעזרא היה ראוי שתינתן התורה על ידו, לכן הוצרך לשנות הכתב על ידיו. ועוד שכל זמן שהיה הארון עם הלוחות במשכן ובבית המקדש, הגין הוא על הבית. אך משנגזר הארון הוצרך עזרא לכתוב ס"ת בכתב אשורית במקום הלוחות והארון - כי אין המקדש מתכונן בלי שמות הקודש כתובים בכתב אשורית.

אמנם הרדב"ז שם מציין לדברי הירושלמי במגילה, שם מפורש להדיא שלמ"ד בכתב אשורי ניתנה תורה - סמ"ך מעשה ניסים, ולמ"ד בכתב עברי ניתנה תורה - עי"ן מעשה ניסים. הרי להדיא שהלוחות עצמן היו כתובות בכתב עברי, וחזרו כל הקושיות למקומם. ואין לומר שהבבלי חולק על הירושלמי בזה, שהרי לא מצאנו בבבלי לא בפירוש ולא ברמז שהוא חולק בזה על הירושלמי, ואין חילוק זה בין כתב הלוחות לכתב שאר ספרי הקודש אלא סברא בעלמא, וכיון שביירושלמי מבואר היפך זה - אין בידינו כח להמציא פלוגתא בין הירושלמי לבבלי. ומסיק הרדב"ז שבדאי לא ראה הריטב"א את דברי הירושלמי.

חידוש הרדב"ז שלוחות ראשונות כתובות היו באשורית ונחלקו התנאים בלוחות שניות

ולכך מבאר הרדב"ז באופן אחר, שהלוחות הראשונות היו כתובות בודאי בכתב אשורית, ובכתב זה ניתנה התורה להידרש בכל הסודות הטמונות בצורת האותיות. אלא שאותיות אלו - כל אחת ואחת מהם מורה על סוד ייחודו יתברך, וכיון שחטאו ישראל בעבודה זרה שוב לא היו ראויים לאותו כתב, ולכן כתב את הלוחות השניות בכתב עברי - וכך רמז בפסוק "וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו", משמע שרק הדברים היו בלוחות הראשונות ולא צורת הכתב. ובימי עזרא בזמן בית שני שכבר ביטלו יצא דעבודה זרה, שוב יכלו לשוב ולקבל כתב אשורית המורה על ייחודו יתברך, ואז שב ונתגלה לכל ישראל כתב זה. באופן שנמצא שכל מחלוקת התנאים אם בכתב אשורית ניתנה תורה או בכתב עברי - אינה אלא לגבי לוחות השניות.

"סוף דבר
אין דעתי
מקבל
וסובל
שיהיה
שום תנא
או אמורא
סובר שזה
הכתב
האשורי
נתחדש
לגמרי
בימי
עזרא"